

Margaret Mead megvezetése

Margaret Mead: Férfi és nő. Osiris, Budapest, 2003. 347 old., 2036 Ft. Szerkesztette és a jegyzeteket írta Bodrogi Tibor, ford. András László és Vajda Endre

Ez a tanulmánygyűjtemény a Gondolat Kiadó gondozásában 1970-ben látott először magyarul napvilágot. Olvasható benne Mead első könyvének magyar fordítása is *Szamoá* címmel (*Coming of Age in Samoa*). A 2003-as kiadáshoz Vörös Miklós írt új utószót, melyben megállapítja, hogy „a kötet jelentősége azóta sem csökkent, sőt a társadalomtudományok mai magyarországi helyzete épenséggel aktuálissá is teszi újbóli megjelentetését” (343. old.). Utal ugyan a nemi szerepek polarizált szemléletének meghaladott voltára, de egyetlen szóval sem említi a nevezetes első könyv körül kialakult tudománytörténeti botrányt, amely éppen a két magyar kiadás közti időszakban döntötte le trónjáról az amerikai antropológia „anyaistennőjét”.

A szamoai serdülő lányokról szóló kis könyv 1928-ban jelent meg az akkor mindössze huszonhét éves antropológusnő első könyveként. Igazi tudományos bestsellerré vált, soha ennyi olvasója antropológiai szakkönyvnek még nem volt. Vonzó világot, egy csodálatos természeti környezetben élő, civilizációs tiltásoktól és nyűgöktől nem terhelt, boldog közösséget festett le szépirodalmi értékű leírásaiban. Már az első oldal megragadja az olvasót: „Amint a hajnal elterül a lány, barna háztetőkön, és a pálmafák körvonalai kirajzolódnak, háttérükön a szürkén csillogó tengerrel, a szerelmesek egymás után osonnak haza a szerelmi légyott után, melyet párjukkal a pálmafák alá húzódba vagy a partra vont csónakok árnyékában megbújva töltöttek.”

A földi paradicsom eme leírásából – a XX. század legolvasottabb antropológiai művéből – még 1988-ban, első megjelenése után hatvan évvel is százezer példányt adtak el. A könyv diadalútja ekkor egyébként már a vé-

géhez közeledett. Az újabb kutatások egészen más képet rajzoltak a szamoai társadalom szexuális normáiról. Kezdték gyűlni a leírás hitelességét illető szakmai kételyek. Derek Freeman ausztráliai antropológusprofesszor – aki maga is folytatott Szamoán tereptanulmányokat – több ízben fogalmazott meg kritikai észrevételeket Mead könyvével kapcsolatban. Bírálatait mind Mead, mind pedig az amerikai antropológusok elháritották.

1987-ben azonban Freeman döntő bizonyítékot kapott a kezébe. Egy helyi kormányképviselő szervezte meg számára a találkozást Mead egykori adatközlőjével, Fa’apua’a Fa’amuval, a nyolcvanhat éves korában is „elegáns és méltóságteljes” szamoai nővel. Ő és Fofoa nevű barátnője voltak Mead adatközlői 1926-ban Ofu szigetén. Az idős hölgy 1987. november 13-án videóra rögzített emlékezésében beismerte, hogy annak idején barátnőjével együtt megtérfálták a kutatónőt. Mead a szamoai serdülő lányok szabad, sőt szabad nemi életével kapcsolatos megállapításait szinte kizárólag ennek a két lánynak az elbeszélésére alapozta. Ők pedig, mint az egykori adatközlő eskü alatt vallotta, valótlanságokkal traktálták, „megvezették”. A beszélgetés szövege 1989-ben jelent meg az *American Anthropologist*-ben. A boldog és korlátozatlan szamoai fiatalságról szőtt legenda szertefoszlott. Mead már nem érte meg legnépszerűbb művének leleplezését. 1978-ban halt meg New Yorkban.

Hogyan történt, hogy a XX. század egyik legfényesebb antropológusi pályafutását egy kutatói hiszékenységen, adatközlői viccelődésen alapuló hamis leírás alapozta meg? Külső körülményeknek és belső meggyőződésnek, személyiségjegyeknek és véletlenszerűségeknek a fatális találkozása következte. Ismerkedjünk meg egy kicsit közelebbről a történetekkel!

Az 1901-ben született Mead 1922-ben találkozott a Columbia Egyetemen Franz Boas, német származású antropológussal, későbbi professzorával. A XX. század elején az amerikai társadalomtudományokban eléggé elterjedt felfogás a környezet

hatását látta döntőnek a szocializáció folyamatában. A *nature vs. nurture* kérdésben egyértelműen a környezet mellett tették le voksukat. Watson híres mondása, hogy bármelyik csecsemőből tud tudóst, művészt vagy útonállót nevelni, ezt a környezeti determinizmusból fakadó pedagógiai optimizmust fogalmazta meg. A környezeti determinizmusnak (Sapir ironikusan *környezetfatalizmusnak* hívta) az antropológiában Boas volt a legnagyobb hatású képviselője.

Mead az ő karizmatikus személyiségének hatására kezdett antropológiával foglalkozni. Figyelme már ekkor a polinéziai szigetvilág felé fordult. Doktori disszertációját is polinéziai témából írta. Az amerikaiak ebben az időben a déli szigeteket Gauguin festményei, Stevenson meséi és Melville *Typee* című műve alapján a szabadság és a boldogság varázslatos világának képzelték. Mead későbbi kutatóútjai is többször vezettek a szigetvilágba.

Mead óriási lelkesedéssel szentelte magát antropológiai tanulmányainak. Már diákként kitűnt képességeivel. Huszonnégy éves korában doktorált, és 1925-ben elnyerte a U. S. National Research Council kutatói ösztöndíját. Ez lehetővé tette, hogy megvalósítsa régi vágyát, s ellátogasson Szamoára. Az elnyert anyagi támogatás majd egy évi terepmunkára volt elegendő. Professzorának és témavezetőjének tanácsára a helyi serdülő lányok szocializációját választotta kutatási témájául. (Boas az *American Mercury*-ben éppen 1925-ben szögezte le nagyon határozottan, hogy a környezet és a biológiai örökség szerepét leginkább a serdülőkorúak vizsgálatával lehet tisztázni. Nem véletlen hát, hogy tanítványát olyan munkára buzdította, amely saját tudományos gondolkodásának vezérlvét támaszthatta alá.)

Mead 1925 augusztusában kezdte meg tanulmányútját. Először Honoluluba utazott, az ottani Bishop Múzeumban töltött felkészülés céljából pár hetet. Itt Herbert Gregorynak, a múzeum igazgatójának ösztönzésére úgy döntött, Szamoán az eredeti ösztöndíjszerződésben megállapított témán kívül etnográfiai anyagot is fog gyűjteni a múzeum számára. Erről

szerezést is kötöttek. Ezzel Mead saját magát hajszolta állandó időzavarba. Témavezetője, Boas már korábban ellenezte, hogy Mead elkötelezze magát a Bishop Múzeumnak. Ő tehát témavezetője tudta és beleegyezése nélkül kötötte meg a szerződést. Honoluluban találkozott Mead Edward Smith Craighill Handyvel is, akinek a polinéziai térségben folytatott kutatásai alapvetően alakították szemléletét. Handy Kelet-Polinéziában végzett kutatásait összegező *The Native Culture in the Marquesas* című tanulmányát Mead többször idézte Szamoáról szóló könyvében. A Handy által a Marquesas-szigeteken megfigyelt tabuk nélküli szexualitást vélte később megtalálni Szamoán is.

Megérkezve tanulmányútja első helyszínére, Tutuilára, Mead minden idejét a helyi nyelv tanulmányozására fordította, hiszen a terepmunkához megbízható nyelvtudásra volt szüksége. 1925 szeptemberét és októberét nyelvtanulással töltötte egy szamoai nyelvtan és szótár, valamint angolul beszélő helyiek segítségével. Tanulmányútjának fő témájához ekkor még csak angolul jól beszélő helybeliek, például Helen Ripley Wilson kikérdezésével nyert adatokat. Mrs. Wilson részletesen és természetesen informálta is őt például a tapuval, a rituális szüzlánnyal kapcsolatos szokásokról.

Mead csak 1925 novemberében hajózott át Ta'u szigetére, a terepmunka színhelyére. Bár nyelvtudása ekkor sem volt túl jó, mégis úgy döntött, nem teleszik le a kutatási terepnek választott bennszülőtt faluban, hanem egy amerikai család vendégszeretétét veszi igénybe. Mint szamoai tartózkodása egész ideje alatt, Mead itt sem mondott le a megszkott étkezéstről és honfitársai társaságáról, amivel antropológiai kutatásra fordítható értékes idejét vesztegette. 1925 utolsó két hónapjában a Bishop Múzeum számára gyűjtött etnográfiai adatokat. (Ennek a munkának az eredményeit az 1930-ban megjelent *Social Organisation of Manu'a* címmel a Bishop Múzeum kiadásában megjelent könyv foglalja össze.)

Gyorsan múlt az idő. Meadnek körmére égett a serdülő lányokról tervezett kutatás, pedig az ösztöndí-

jat erre kapta. Boastól is sürgető levelek érkeztek. Mintha maga a természet is ellene fordult volna. 1926 első napján hatalmas hurrikán pusztított a szigeteken. Meadnek sikerült ugyan jegyzeteit és írógépét biztonságba helyezni, de a természeti csapás megnehezítette a helyzetét. A helybeliek a romok eltakarításával és házaik újjáépítésével voltak elfoglalva. Még fizetség ellenében is egyre kevésbé érték rá, hogy adatközlőként rendelkezésére álljanak.

A kutatás azonban tovább már nem volt halasztható. Mead 1926 februárjában részletes levelet küldött Boasnak, amelyben közölte, hogy kutatását hatvanhat hajadon lányra terjeszti ki. Kutatási tervében minden lány egészségi állapotának, családi-rokonsági hátterének, kortársi kapcsolatrendszerének, szokásainak, szexuális viselkedésének feltérképezését ígerte. A grandiózus terv a megnehezedett körülmények között a hátra levő rövid időben egyszerűen elvégezhetetlen volt.

Mead nem is látott hozzá a megvalósításához, hiszen 1926 márciusában újra etnográfiai kutatásokkal volt elfoglalva. Ekkor lett közeli barátja a vele szinte egykorú Fa'apua', egyik adatközlőjének a lánya és annak barátja, Fofoa. Velük hajózott át Ofu és Olosega szigetére. Itt Meadet tau-pouvá, rituális szüzzé avatták. Ő szívesen tett eleget rituális kötelességeinek, táncolt a vendégek előtt, és élvezte az ünneplést. Mint leveleiben írta, kutatásai számára hasznos volt, hogy a „történekek középpontjában” lehetett. Közben együtt lakott Fa'apua'ával és Fofoával. A korukbeli lányok és fiúk kapcsolatáról faggatta őket, s lejegyezte „elsuttogott vallo-másaikat”. A tabuk nélküli szexualitás „paradicsomi állapotát” kereste, azt, ami úgy elbűvölte Melville és Stevenson novelláiban, Handy marquesasi leírásaiban. S mert annyira kereste, meg is találta. A két szamoai lány csodálkozott ugyan amerikai barátójuk furcsa kérdésein, de „vették a lapot”. A kultúrájukban nagyra értékelt nagyotmondás és tréfálkozás szokásához híven meséltek Meadnek szerelmi kalandjaikról. Ő pedig úgy vélte, megtalálta a szamoai serdülők korlátatlan szexualitásának bizonyítékát.

Mead ekkor levélben fordult Boashoz, melyben közölte, hogy kutatásai alátámasztották azt a feltevést, hogy a szamoai kultúra nem ismeri a házasság előtti szexualitás tilalmát, mely oly sok neurozist okoz a nyugati típusú társadalomban. Érdeklődött afelől is, legendő-e, ha tanulmányában részletesen nem ismerteti a kutatást, hanem csak a következtetéseket írja le”, amelyeket esetekkel illusztrál. Boas válasza szerint elegendő, ha „akár az orvostudományok művelői”, csak esetleírásokkal támasztja alá megállapításait. Mead ezzel megkapta a várt felmentést. Mivel pedig eset-tanulmányai – hála Fa'apua'ának és Fofoának – már voltak, úgy döntött, hogy négy héttel megkurtítja szamoai tartózkodását. Boashoz írt levelében az extrém módon nehéz életkörülményekkel indokolta tanulmányútjának sietős befejezését.

Mead nem tért haza azonnal Amerikába. Édesapja nagyvonalú anyagi támogatásának köszönhetően tanulmányútját turisztikai célú utazgatással fejezhette be. Szamoáról Sidney-be hajózott, majd rövid ausztráliai tartózkodás után Európa felé vette az útját. A hosszú hajóúton ismerkedett meg második férjével, a szintén antropológus Reo Fortune-nal.

Mead négy hónapot töltött Európában, megfordult több országban, részt vett egy olaszországi kongresszuson és csak 1926 októberében tért vissza Amerikába. 1927 tavaszára készült el a szamoai serdülő lányokról szóló tanulmányával. Boas nagyon elégedett volt a munkával, melynek átdolgozott változata *Coming of Age in Samoa* címmel 1928-ban jelent meg New Yorkban. Az első kiadás címlapján egy fedetlen keblű lány sétál szerelmesével a pálmafák árnyékában naplementekor.

A könyvet szinte egyöntetűen lelkes kritikák fogadták. Ruth Benedict, a másik hűséges Boas-tanítvány úgy látta, Mead könyve döntő bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a szexuális korlátozások hiánya mentesíti az egyént a nyugati kultúrákban oly gyakori neurozisosoktól. A serdülőkori konfliktusok tehát nem biológiailag, hanem csak kulturálisan determináltak. Ezt a tézist sokan érezték saját gondolkodásukhoz közel állónak.

Havelock Ellis, a neves szexológus és Bronislaw Malinowski, a Trobriand-szigetek neves kutatója el voltak ragadtatva Mead könyvétől. A „kulturális relativizmus” legnevesebb képviselői közül egyedül Sapir nem csatlakozott a rajongók táborához. A könyvet „olcsónak és butának” (*cheap and dull*) nevezte. (Ennek a kritikának az élet a beavatottak számára talán tompította, hogy 1924 decemberében az éppen megözvegyült Sapir megkérte Mead kezét, aki kikosarazta.)

1930-ban a Mead szamoai kutatásaiból levont következtetések belekerültek az *Encyclopedia of the Social Sciences*-be, bizonyítékául annak, hogy a kulturális hatások a személyiség fejlődésében döntően esnek latba a genetikaiakkal szemben. Ezt a nézetet képviselte az 1976-ban megjelent *Encyclopedia of Anthropology* és az 1978-as *Encyclopedia Americana* is.

Ez az elismerés a huszoneves szerzőt az antropológiai kutatás élvonalába katapultálta. Pályája igazi sikersorozattá vált. Díjak, kitüntetések, díszdoktori címek után lett 1960-ban az *American Anthropology Association* elnöke. 1975-ben tagjává választotta a *National Academy of Sciences*, 1976-ban pedig az *American Association for the Advancement of Science* elnökeként hajdani professzorának, Boasnak a tisztét örökölte meg. Népszerűségét mi sem mutatja jobban, mint hogy a Vénusz bolygó egyik kráterét is róla nevezték el.

Noha a szamoai fiatalság életének leírásával kapcsolatos következtetéseivel kapcsolatban szakmai fenntartások már a könyv első megjelenésekor megfogalmazódtak, a könyv sikere és Mead növekvő reputációja következtében nem kaptak különösebb figyelmet. Mead a maga szamoai leírásaira úgy emlékezett, mint „portrékra egy letűnt világból”, amelyek Keats görög vázájához hasonlóan örök életűvé tettek rég elporladt szerelmeseket. 1972-ben szamoai egyetemisták vetették fel az egykori leírás hitelességének kérdését. Levelükre válaszolva Mead kijelentette, hogy annak idején „az igazat írta le, azt, amit látott”. Arra az érvükre, hogy az ő tapasztalataik gyökeresen ellentétesek a könyvben

leírtakkal, Mead az azóta eltelt időre hivatkozott, melynek során megváltozhattak a szokások.

Mead szamoai munkájának legalaposabb kritikusa, Derek Freeman antropológusi pályáját azzal a szándékkal kezdte 1940-ben, hogy Nyugat-Szamoán nyert adatokkal egészítse ki Meadnek Kelet-Szamoán kapott kutatási eredményeit. Három és fél évet töltött Upolu szigetén, alaposan elsajátította a helyi nyelvet, szoros kapcsolatokat alakított ki a helyiekkel. Sikerült annyira beépülnie a helyi társadalomba, hogy idegenségét, jelenlétét jóformán már észre se vették. Terepmunkája során egyre jobban meggyőződött arról, hogy Mead leírása a szamoai társadalomról számos tévedést tartalmaz, a serdülőkori korlátozatlan szexualitásról megfogalmazott tézisek pedig egyszerűen hamisak. A Londoni Missziós Társaság archívuma 1830-tól kezdve gyűjtött leírásokat és adatokat a szamoai társadalomról és szokásokról. Ezek sem voltak összeegyeztethetők Mead következtetéseivel. Freeman levelekben, majd személyesen is megpróbálta Meadet álláspontja átgondolására készíteni, aki azonban a legkisebb tévedés lehetőségét is mereven elutasította.

Freeman egy újabb tanulmányúton áttekintette a honolulu-i Bishop Museum néprajzi anyagát, valamint Amerikai Szamoa bírósági archívumát, majd 1983-ban könyvet jelentetett meg *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth* címmel (Harvard University Press, Cambridge). A könyvet szakmai körökben az „amerikai antropológia anyais-tennője” elleni támadásként értékelték. Az Amerikai Antropológiai Társaság 1983. évi chicagói közgyűlésén napirendre tűzték ugyan Freeman téziseit, azonban mint „tudománytalan és felelőtlen” elvetették.

Szamoai ügyben az áttörés akkor következett be, amikor Fa'apua'a Fa'amu, Mead hajdani adatközlője jegyzőkönyvbe mondta, hogy Ofoa barátnőjével együtt 1926-ban Ofoa szigetén félrevezették Meadet. Miután a vallomást az *American Anthropologist* 1989-ben megjelentette, a széles szakmai közvélemény számára

is hozzáférhetővé váltak a tények a XX. század legtöbbet olvasott antropológiai bestselleréről. Freeman újabb könyvében (*The Fateful Hoaxing of Margaret Mead*, Westview Press, Boulder, Colorado - Oxford, 1999) szinte napi pontossággal rekonstruálta Mead 1925–26-os terepmunkáját. Világossá váltak az okok, amelyek szinte determinálták, hogy könnyű áldozatává válják két lány vicces kedvének.

1. Tévedésének alapját saját előítéletei, a szakirodalom által közvetített Szamoa-kép, valamint a Franz Boas elvárásainak való megfelelés vágya alkotta.

2. A sietség okozta felületesség. Időbeosztása nem is tett volna lehetővé alapos munkát. Tanulmányútja jó részét nyelvtanulásra, majd a Bishop Museum számára végzett néprajzi kutatásokra fordította.

3. A vizsgált társadalom nem eléggé elmélyült ismerete. Mead nem igyekezett részesévé válni a vizsgált közösség életének, hiszen kényelmi szempontokból mindig is honfitársai környezetében lakott.

Mint Richard Dawkins írja Freeman könyve kapcsán, bizonyára nem Margaret Mead az első antropológus, akit tréfás kedvű adatközlői félrevezettek. Ami a történetet roppant érdekessé és minden empirikus kutató számára kivételesen tanulságossá teszi, az az a rendkívüli hatás, amelyet a Mead Szamoa-könyvében megfogalmazott – utólag tévesnek bizonyult – tézisek a XX. század szellemi életére gyakoroltak.